

УДК 37.036

ББК 87.8

Я.93

Роман Яцишин

ДЕФІНІТИВНО-СМИСЛОВА ГЕНЕЗА СУПРОВОДУ ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ

Анотація. У статті проаналізовано відмінні ознаки у визначеннях змісту естетичного виховання, його сутності й спрямованості впродовж другої половини ХХ століття.

Ключові слова: естетика, естетична свідомість, естетична культура, естетичне виховання, мистецтво.

Національна доктрина розвитку освіти в Україні і, відповідно, Концепція загальної мистецької освіти спрямовують сучасну школу в культуротворче русло, що охоплює всі основні компоненти естетичного досвіду особистості. Зокрема, наголошується що художня спадщина є ефективним засобом виховання естетичної культури, а цінності мистецтва важливі з огляду на сучасне буття дітей і молоді в оновленому полікультурному просторі. Відтак, естетичне виховання дітей і молоді набуває важливості як соціальна проблема.

Перед освітою ХХІ століття сформульовано нові вимоги щодо формування особистості дотично до орієнтацій суспільства і, зокрема, визнається необхідність її усебічного розвитку. Естетичне виховання, власне, посідає місце найважливішого засобу якісного особистісного зростання.

Метою даної статті є системний аналіз відмінних ознак у визначеннях змісту естетичного виховання, його сутності й спрямованості впродовж другої половини ХХ століття.

Естетичне виховання є складовою педагогічної науки, а його теоретичною основою є естетика. Предметом вивчення естетики (грец. *aisthetikos* – відчуваючий, чуттєвий) є закономірності естетичного сприйняття дійсності, сутність і форми творчості за законами краси [13, с.66].

Німецький теоретик мистецтва Ф.Шіллер першим запровадив у науковий обіг

термін «естетичне виховання». Філософ обґрунтував значення краси як еквіваленту естетичного для державотворення: «... тільки естетична держава може зробити суспільство справжнім, оскільки воно приводить до виконання цілого через природу окремого індивіду. Хоча вже потреби людини і примушують його жити в суспільстві, а розум насаджує в ньому основи громадськості, однак тільки краса може надати йому суспільні якості» [14, с.252-358]. Напрям, запропонований Шіллером, на нашу думку, сприятиме активізації досягнення теоретико-практичного паритету естетичного виховання в умовах незалежної України.

У найширшому філософському сенсі естетичне виховання передбачає якісну мінливість рівня естетичної культури об'єкта виховання: окрема особа, соціальна група, суспільство загалом. Це безперервний процес, що охоплює життя людини, усуваючи протиріччя у невідповідності між рівнем її естетичної культури і володінням надбаннями культури (естетичним досвідом) в конкретний період життєдіяльності.

Естетико-педагогічний аспект представлено в працях естетиків, психологів і педагогів досліджуваного періоду: С. Анічкін, М. Афасижев, Ю. Борев, А. Буров, А. Веремьев, Н. Кіященко, Л. Печко, В. Шацька та ін.

Науковці не є однастайними щодо визначення сутності естетичного виховання. На думку В. Шацької це виховання здатності цілеспрямовано сприймати, відчувати, адекватно розуміти й оцінювати красу навколишньої дійсності, у громадському житті, праці, в явищах мистецтва [8, с.6]. А. Комарова визначає естетичне виховання як установку особистості, її ціннісні орієнтації в естетиці, критерії оцінки й принципів відносин до них [6, с.52], а Є. Бодіна вважає, що «...сутність естетичного виховання полягає в цілеспрямованому формуванні естетичної свідомості особистості» [1, с.333]. А. Веремьев визначає естетичне виховання як цілеспрямований процес формування здібностей і потреб людини естетично сприймати, переживати й оцінювати навколишню дійсність і перетворювати її за законами естетичної досконалості [3, с.22-34]. Н. Кіященко акцентує на необхідності використання таких методів і форм естетичного виховання школярів, які б сприяли формуванню естетичного ставлення людини до всього світу, а не лише до мистецтва. [5, с.17].

Нами не знайдено однаковості у визначеннях естетичного виховання й у словниках досліджуваного періоду. У Великій радянській енциклопедії подано таке його тлумачення: “Естетичне виховання цілеспрямований процес формування у людини естетичного відношення до дійсності. Воно пов'язане із сприйняттям і розумінням прекрасного у дійсності, насолодою ним, естетичною творчістю людини” [2, с.256-257], а в педагогічному словнику естетичне виховання розглядається як виховання здатності сприйняття і правильного розуміння прекрасного у дійсності (природі, праці, громадських стосунках, вчинках людей) і в мистецтві, розвиток естетичних поглядів, смаків і почуттів, потреби і здатності брати участь в створенні прекрасного в мистецтві і житті [9, с. 739-741]. Щодо короткого словника з естетики, то це “система заходів, спрямованих на вироблення і вдосконалення в людині здатності сприймати, правильно розуміти, цінувати і створювати прекрасне і піднесене в житті і в мистецтві” [7, с. 451]. У навчальних посібниках і підручниках досліджуваного періоду естетичне виховання передбачало передусім виховання здатності цілеспрямовано сприймати і правильно розуміти, любити і цінувати прекрасне в усьому різноманітті його проявів як у дійсності, так і у творах мистецтва. Крім того, воно припускало виховання прагнення і здатності самому вносити елементи прекрасного у всі сфери життя і праці, боротися проти потворного в житті і в мистецтві, а також посилено творчо проявляти себе в мистецтві.

Як бачимо, у представників естетичної й педагогічної думки домінувало судження, що естетичне виховання не повинно було обмежуватися вихованням лише пасивно-споглядального відношення особистості до прекрасного, а сприяти активно-творчій діяльності.

Естетичне виховання в найширшому сенсі розглядалось як передача досвіду і навичок, притаманних суспільству, адже виховувати слід не якусь окрему властивість індивіда, а всю сукупність його соціальних якостей, накопичення необхідних знань і формування його загальної культури. Суспільство не в змозі соціально-історично і духовно удосконалюватися без передачі багатств культури, накопичених людством. Таким чином, естетичне виховання — це одночасно і естетична діяльність індивіда і його участь в естетичних процесах.

Його мету розглядали як обов'язковий елемент формування усїєї сукупності духовного багатства індивіда, оскільки поза загальною системою естетичне виховання втрачає свою перспективу, його стрижнем і внутрішнім рушієм є суспільний ідеал.

Здебільшого науковці визнали мистецтво найефективнішим засобом естетичного виховання. Інші дослідники головним фактором естетичного виховання вважають або природу, або соціальну дійсність. Є ще одна точка зору щодо головного засобу естетичного виховання. Її суть полягає у твердженні, що у кінцевому результаті праця визначає естетичну вихованість людини.

У сучасних науковців ширше використовується визначення естетичного виховання як складової частини педагогічного процесу, безпосередньо спрямованого на формування й виховання естетичних почуттів, смаків, суджень, художніх здібностей особистості, на розвиток її здатності сприймати й перетворювати дійсність за законами краси в усіх сферах діяльності людини.

Узагальнено в естетичному вихованні важливим є правильне тлумачення співвідношень між естетичним і художнім, зумовлених сферою мистецтва. Воно є найбільш концентрованим вираженням естетичного відношення до дійсності і є провідним в естетичному вихованні людини. Як своєрідне відображення дійсності, художній твір має свої внутрішні закономірності, які враховуються в естетичному вихованні і відрізняють виховання мистецтвом, скажімо, від естетичного виховання засобами природи чи праці. Отже, відмінність, своєрідність засобів виховання тут необхідно враховувати.

У педагогічній літературі у різних тлумаченнях сутності й взаємозв'язків між естетичним і художнім вихованням знаходимо різні підходи. А саме: "...естетичне виховання засобами мистецтв у педагогічній науці називають художнім вихованням" [11, с.207]. Такої ж думки дотримувався Г.Джибладзе, який зазначав, що художнє виховання - це «...теж естетичне виховання, але здійснюється засобами мистецтва» [4, с.26]. А М. Стельмахович стверджував, що "художнє виховання охоплює різні сфери мистецтва", воно "пов'язане з естетичним розвитком особистості в усіх сферах її діяльності", в тому числі й мистецтві [12, с.117]. Отже, поняття "естетичне виховання" є ширшим і включає в себе "художнє виховання". Попри включення мистецтва у виховний процес не можемо сформулювати висновки

про те, що маємо справу з художнім вихованням: засоби мистецтва можна використовувати як у художньому так і в естетичному вихованні.

Аналіз співвідношення між естетичним і художнім, дає підстави для висновку про те, що у поглядах науковців досліджуваної доби притаманні певні розбіжності. А саме:

- естетичне тотожне художньому і ці терміни є синонімічними (М. Афасижев);
- естетичне й художнє не суголосні, а паралельні феномени (М. Верб, О. Казанський);
- естетичне ширше ніж художнє, оскільки торкається всіх сторін людського буття, натомість художнє — лише мистецтва (Ю. Боров).

На нашу думку, розходження між художнім й естетичним вихованням полягає не в засобах, а в меті виховання, що й визначає специфіку їхнього змісту як системних утворень.

Попри окремі відмінності у наведених вище визначеннях, естетичне виховання є цілеспрямованим, організованим і контрольованим педагогічним процесом формування естетичної свідомості (форма суспільної свідомості, яка є художньо-емоційним опануванням дійсності шляхом естетичного сприйняття, почуття, судження, смаки, ідеали і виражається в естетичних поглядах та мистецькій творчості) та естетичної культури особистості (сформованість естетичних знань, смаків, ідеалів, здібностей до естетичного сприймання явищ дійсності, творів мистецтва, потреби вносити прекрасне в оточуючий світ, оберігати природну красу. Її рівень виявляється як у розвитку всіх компонентів естетичної свідомості (почуття, погляди, переживання, смаки, потреби, ідеали), і в розвитку умінь і навичок активної перетворювальної діяльності (мистецтво, праця, побут, людські взаємини).

Послугування поняттями “естетична свідомість” та “естетична культура” уможлиблює повніше розкрити й осмислити зміст, завдання й мету естетичного виховання. По цьому спираємося на визначення структури естетичної свідомості особистості: естетичні знання, погляди й переконання; естетична реакція на об'єкт; естетичний смак; естетичний ідеал; естетична мотивація (естетичні потреби, інтереси, установки); естетична діяльність. [3, с.22-34]. Формування кожного

елемента й усіх разом потребує особливого поєднання педагогічних методів та їх єдиної спрямованості. Таким чином, перспективне педагогічне завдання щодо естетичного виховання школярів полягає у активізації їх естетичної свідомості, удосконаленні інтелектуальних процесів і структур, а також розвитку потреби у самостійній естетичній діяльності.

Отже, в результаті аналізу численних визначень сутності естетичного виховання, можна вийти на з'ясування його мети і концептуальних завдань у другій половині ХХ століття. Поняття естетичного виховання багатоструктурне і поліфункціональне, а його внутрішній зміст суперечливий. По-перше, як у понятті, в ньому відображено своєрідний аспект усіх інших напрямів виховання; по-друге, в його зміст закладено споріднені поняття. Це: художнє виховання, естетична і художня освіта та ін., що в узагальненому понятті «виховання» творять складну внутрішню структуру. Відповідно, його зумовлює діалектичність і гнучкість багатогранного підходу задля розв'язання питань щодо структури різних підсистем і рівнів спрямованості естетичного виховання, змістовного розгляду окремих його елементів тощо.

Аннотація

Дефиниционно-смысловый генезис сопровождения эстетического воспитания личности

В статье проанализировано отличительные признаки в определениях смысла эстетического воспитания, его сущности и направлений во второй половине ХХ века.

Ключевые слова: эстетика, эстетическое сознание, эстетическая культура, эстетическое воспитание, искусство.

Annotation

Conceptual and Significant support of the aesthetic education of personality

Distinct features of the definition in the content of aesthetic education, its main points and trends during the second part of the 20-th century is analyzed in the article.

Key words: aesthetics, aesthetic consciousness, aesthetic culture, aesthetic education, Arts.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бодина Е. А. Воспитательная функция музыки: дисс. ... доктора пед. наук: 13.00.07 / Е. Бодина. — М., 1992. — 333 с.
2. Большая советская энциклопедия. у 30 т. Советская энциклопедия, — Т 30 — 1978. — 632с.
3. Веремьев А. А. Эстетическое воспитание в системе педагогического образования / А. А. Веремьев. — Брянск, 2001.
4. Джигладзе Г. И. Принцип эстетического воспитания / Г. И. Джигладзе. — Тбилиси, 1971.
5. Киященко Н. И. Вопросы формирования системы эстетического воспитания в СССР. — М. : Искусство, 1971. — 160 с.
6. Комарова А. И. Методологические проблемы теории и практики эстетического воспитания студентов: дисс. ... доктора филос. наук: 09.00.10 / А. И. Комарова. — М. 1985.
7. Краткий словарь по эстетике. М.: Политиздат, 1964.
8. Общие вопросы эстетического воспитания в школе / под ред. В. Н. Шацкой. М., Изд-во АПН РСФСР, 1955.
9. Педагогический словарь в 2 т. — М.: Изд-во академии педагогических наук, — Т 2 — 1960. — 766 с.
10. Печко Л. П. Формирование эстетического сознания у детей школьного возраста / Л. П. Печко // Эстетическое сознание и процесс его формирования / Ин-т философии АН СССР. — М.: Искусство, 1981. — 255с.
11. Слостенин В.А., Исаев И.Ф. и др. Педагогика. Учебное пособие для студентов педагогических учебных заведений. — М., 1998.
12. Стельмахович М. Г. Теорія і практика українського національного виховання: посібник для вчителів початкових класів і студентів педагогічних факультетів / М. Г. Стельмахович. — Івано-Франківськ, 1996. — 178 с.
13. Философский словарь / Под ред. И.Т.Фролова. — 4-е изд. — М.: Политиздат, 1980. — 444с.
14. Шиллер Ф. Письма об эстетическом воспитании человека / Ф. Шиллер // собр. соч. в 7 т. / пер. с нем. Э. Радлов — М.: Изд-во худож. лит., 1957. — Т. 6.